

Krigens udbrud og besættelsen betød, at den midlertidige hjælpeaktion blev længerevarig og vanskeligere. Men arbejdet var ledet af mennesker, der ikke gav op. De fik således i marts 1941 sendt 42 Aliyahbørn via Sverige-Finland-USSR-Tyrkiet-Syrien til Palæstina. Men med Hitlers angreb på Sovjetunionen 3 måneder senere lukkedes den vej. Tilbage i Danmark var 363 Hechaluz-unge og 184 Aliyah-børn. Jørgen Hæstrup giver en fin skildring af de unge jøders hverdag i et fremmed land. Hechaluz-eleverne var zionister, mens Aliyah-børnene mere var forældreløse flygtninge. Hechaluz-kontoret i København organiserede en oplæring til den nu fjernere fremtid i Palæstina (i hebraisk, jødisk historie og zionisme). Der udsendtes vandrelærere og der ønskedes en mere samlet placering af børnene. Hæstrup beretter om brydning mellem zionistisk jernvilje og dansk humanitær indstilling. Også om de unges utålmodighed over for Trossamfundets ro og orden-holdning. Under den skærpede besættelsestid så unge, at de måtte forberede sig på alle eventualiteter, for som pionerer måtte de ikke i deres handlinger overhales af begivenhederne.

Den tyske aktion kom hurtigere end ventet. 28 Hechaluz-elever og 38 Aliyah-unge blev arresteret. Det er henholdsvis 7,5% og 20% mod 5% af de danske jøder. De højere tal skal nok forklares ved de geografiske vilkår. Spredt rundt i landet, langt fra København, hvor flugten over Øresund organiseredes. Men Hæstrup søger ikke efter forklaring på forskellen mellem Hechaluz- og Aliyah-unges arrestationstal. Mens der ventes på en fremstilling af de illegale flugtruter, giver Hæstrup sit bidrag her i bogen i form af citater fra de mange indsamlede beretninger. »Ud af indtrykkenes kaos stiger et billede på sort og hvidt, der hverken kan eller skal systematiseres«. Man glæder sig over Hæstrups sans for de individuelle oplevelser, men – selv om det kan falde uden for denne bogs rammer – hører det til en historikers opgaver at samle individuelle udsagn til helheder. Bogen slutter snarere her i oktober 43 end i maj 45. I afsnittet om Theresienstadt kan forfatteren henvise til sin skildring i bind 1 af »- Til landets bedste«, men man ville gerne have hørt noget om de unges tilværelse i en koncentrationslejr blandt danske og tyske jøder.

Med *Dengang i Danmark* viser Jørgen Hæstrup en imponerende sporsans og gode stilistiske evner. Bogen kan ses som en indirekte advarsel fra besættelsestidens historiske nestor: Stol ikke på, at alle kilder er indsamlet og afleveret til de offentlige arkiver.

Hans Priemé

INA ROHDE: Da jeg blev jøde i Danmark. Nogle erindringsblade fra besættelsen. Udgivet af Selskabet for dansk jødisk historie. København, C. A. Reitzels Boghandel, 1982. 160 s. 100 kr. excl. moms.

Ina Rohde fortæller livligt og letløbende om sin bevidstgørelse som jøde under den anden verdenskrig. Hun er selv halvjøde – faderen var svensk assimilationsjøde – med et skarpt blik for den lille antisemitisme, som hun nådesløst forfølger og demaskerer bogen igennem, i barndomsmiljøet i Malmø, i det gode borgerskab i Århus, og siden blandt modstandsfolk her og i Sverige. Der er ikke meget at smage selvbehageligt på som dansker efter den omgang!

Bogens hovedstykke er beretningen om flugten fra Århus til København i oktober 1943, og arbejdet for at redde jøderne til Sverige. Ina Rohde fungerede som hjælper for professor Ege og hans organisation, og formidler et stærkt indtryk af disse ugers kaos og uvirkelighed. Her er tale om et nyt og væsentligt bidrag til jødeflugtens historie. Erindringerne er skrevet med en velgørende distance til den egen indsats, men også med mange skarpe udfald og nogen bitterhed mod gamle kampfæller. Forfatterinden kan ikke lide kommunister og venstreintellektuelle – forståeligt nok efter hendes og Peter P. Rohdes brud med DKP over Slansky- og lægeprocesserne i 50'erne. Og det præger naturligvis tilbageblikket. Men der er

intet bevis for at kommunisterne skulle have planlagt et kup i maj 1945, som påstået s. 129, og det er forkert, som hævdet s. 40, at det var DKP der som led i folkefronts-konspirationen tog initiativet til Frihedsrådets dannelse i september 1943.

Hans Kirchhoff

BJØRN ROSENGREEN: Dr. Werner Best og tysk besættelsespolitik i Danmark 1943–1945. Odense Universitetsforlag, 1982. 197 s. 109,80 kr.

Bjørn Rosengreen vil »klarlægge de tyske besættelsesmyndigheders politik i de to sidste okkupationsår«. Med sin analyse af denne knytter han til, hvor Hans Kirchhoff slap i sin »Augustoprøret«, nemlig ved den 29. august 1943. Hovedaktørerne i Danmark er den rigsbefuldmægtigede Werner Best, den militære øverstbefalende von Hanneken og – fra december 1943 – »der Höhere SS – und Polizeiführer« Günther Pancke. Indimellem griber diverse centrale tyske instanser ind i begivenhedernes gang, Ribbentrop og hans udenrigsministerium, Himmler og hans SS-apparat, hæren, marinen og sidst, men ikke mindst Føreren selv. Hovedgenstanden for den tyske politiske aktivitet blev sabotagebekæmpelsen. Den blev rammen for de tyske instansers udfoldelse, påtrykt dem, nolentes volentes, af den danske modstandsbevægelse. Kun i de færreste tilfælde var de i denne periode udfarende kraft. De væsentligste undtagelser er jødeaktionen og politiets opløsning.

Rosengreen påviser, at både Best, Hanneken og Pancke var enige om, at den traditionelle politibekæmpelse af modstandsbevægelsen og sabotagen var mest hensigtsmæssig i Danmark. Når opklaringsarbejdet var til ende, skulle der fældes en krigsretsdom, hvorpå de dødsdømte kunne anvendes som gidsler over for modstandsbevægelsen. Forholdt den sig passivt med hensyn til sabotage, kunne den derved redde de dødsdømtes liv. Dette var taktikken, og til den ende ville Best sidde inde med benådningsretten. En tid lang i foråret 1944 tiltog han sig den endda egenmægtigt.

Den afgørende hindring for denne politiske udfoldelse var imidlertid Hitler. Han krævede i slutningen af 1943 »Sühnemassnahmen« og »Gegenterror« som reaktion på jernbanesabotage og overfald på en tysk officer. Og folkestrejken i København i midten af 1944 fik ham til at sætte en total stopper for al krigsretsforfølgelse, der derpå de næste otte måneder blev afløst af »modterror«. I februar 1945 fik Best lov til at genoptage krigsretsforfølgelsen, men samtidig fortsatte »modterroren« for fuldt omdrejningstal. Forvirringen var fuldstændig.

Rosengreen giver også et bidrag til problemet om udløsningen af jødeaktionen i efteråret 1943. Han mener, at den blev fremkaldt af Best, fordi en jødeaktion ville komme før eller senere og derfor lige så godt kunne komme, mens det var værnemagten, der under den eksisterende undtagelsestilstand havde ansvaret for ro og orden; endvidere og især fordi den ville gøre dannelsen af en dansk regering (hvad Auswärtiges Amt havde sat Best til at etablere) umulig; og fordi Best derfor – og nu kommer det egentlige facit – i stedet selv kunne blive rigskommissær med ministerstatus og direkte referat til Føreren. Hypotesen virker konsistent og plausibel og forekommer mere overbevisende end tidligere forsøg på at forklare Bests adfærd – inklusive hans eget.

Men Best blev ikke rigskommissær, og han blev heller ikke rettergangschef. I stedet blev Pancke i december 1943 sendt til Danmark. Kompetenceforholdet mellem dem blev fra Hitlers side forsættigt holdt i det uafklarede, og der forblev det til besættelsens ende – trods alle anstrengelser for at få Best defineret som den øverste chef fra Auswärtiges Amt's og hans egen side. Deres enighed om den rette form for sabotagebekæmpelse hindrede ikke modsætninger mellem dem. (Her ønsker man, at Rosengreen havde boret noget dybere). Panckes stilling i SS-apparatet var mere end svag, og for at styrke den udløste han politiaktionen i september 1944, uden at Best vidste noget som helst. Hemmeligholdelsen for Best var godkendt af Hitler. Det kan man kalde »del og hersk«.